

RETORYKA EKSPRESYWNEJ EGZEMPLIFIKACJI W JĘZYKACH TYPOLOGICZNIE ODLEGŁYCH – NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH WYPOWIEDZI POLSKICH ORAZ JAPOŃSKICH

Strategie konwersacyjne spotykane w zachowaniach komunikacyjnych użytkowników języków typologicznie odległych bywają zróżnicowane do tego stopnia, że niekiedy trudno skojarzyć je ze sobą jako wyrażenia synonimiczne. W analizie różnych wypowiedzi japońskich nastawionej na wydobycie istotnych zjawisk pragmatyki komunikacyjnej często posługujemy się z początku czysto hipotetycznymi ekwiwalentami polskimi po to, by wyszukać spośród nich te najbardziej adekwatne. W takim porównaniu dosyć łatwo natrafić można na zasadnicze rozbieżności strukturalne między obiema stronami konfrontacji. Zdania dobierane w tego typu analizie okazują się niekiedy tak odległe, że samo ich zestawienie okazuje się niewystarczające poznawczo. Jednak, im bardziej zdania te różnią się formalnie, tym uważniej należy poszukiwać rozmaitych świadectw ekwiwalencji semantycznej i poszukiwania te muszą obejmować dokładną analizę wszystkich składników kontekstu oraz sytuacji użycia w obu językach. Ważne są bowiem struktury myślowe i odzwierciedlające je schematy składniowe tworzące głębsze podłoże wypowiedzi.

W tym miejscu chcielibyśmy się zająć charakterystycznymi i stosunkowo rzadko omawianymi zjawiskami z zakresu składni i pragmatyki komunikacji interpersonalnej, obejmującymi często obserwowaną strategię egzemplifikacji, którą tutaj ograniczamy zresztą do jednego tylko typu wyrażen po obu stronach porównania. Językami poddanymi takiej konfrontacji będą tutaj – jak już zaznaczyliśmy w tytule tego tekstu – polszczyzna oraz japońszczyzna, odznaczające się licznymi odmiennosciami natury typologicznej, które właśnie w tym wypadku ujawniają się ze szczególną wyrazistością.

W języku polskim można zaobserwować często wykorzystywany w mniej bądź bardziej ekspresywnych wypowiedziach potocznych przeczący zaimek *zaden*, obligatoryjnie narzucający orzeczeniu zdania formę negacji.¹ Można tutaj widzieć przypadek składniowej akomodacji, gdyż

---

¹ Leksykograficzna jednostka hasłowa *zaden* odznacza się zauważalną poliemią, którą definicje oddają na ogół w niepełny sposób. Do analizy wybieramy

użycie formy *żaden* pociąga za sobą wprowadzenie formy przeczącej orzeczenia, podczas gdy odwrotny kierunek podporządkowywania nie ma tu miejsca:

<i>Twoje dobre rady są mi niepotrzebne.</i>		<i>Żadne twoje dobre rady nie są mi potrzebne.</i>
<i>Niepotrzebne są mi twoje dobre rady.</i>	vs	<i>Niepotrzebne są mi żadne twoje dobre rady.</i>
<i>Dobrych rad to od ciebie nie chcę.</i>		<i>Żadnych dobrych rad od ciebie nie chcę.</i>
<i>Nie chcę od ciebie dobrych rad.</i>	vs	<i>Nie chcę od ciebie żadnych dobrych rad.</i>
<i>Dobrych rad to mi nie udzielaj.</i>		<i>Żadnych dobrych rad to mi nie udzielaj.</i>
<i>Nie udzielaj mi dobrych rad.</i>	vs	<i>Nie udzielaj mi żadnych dobrych rad.</i>

Widać, że komponent *żaden* ma charakter dodatkowy i wnosi tutaj znaczenie ekspresywnej egzemplifikacji poddanej jednocześnie zabiegowi wykluczającego odrzucenia. Jeżeli porównamy ze sobą wyrażenia w lewej i w prawej kolumnie, to zauważymy zróżnicowany charakter mechanizmu egzemplifikacji, który w przykładach po lewej stronie nie ma szczególnego nacechowania emfatycznego. Człon nominalny *dobre rady* może mieć tutaj charakter nieokreślony i odnosić się do ogólnej kategorii takich przekazów, do której włączone zostały także tego rodzaju opinie adresata. Jednak wybór między nieokreślonością a określonością nie został tutaj wyraźnie dokonany i możliwe jest także rozumienie tego członu w sensie określonym: *te (właśnie) twoje dobre rady*. Jest to zatem przypadek kontekstowej neutralizacji. Natomiast po prawej stronie zestawienia pojawienie się składnika *żaden* nie tylko wprowadza nacechowanie ekspresywne, ale przysłania, przesuwając jak gdyby do tła wypowiedzi znaczenie egzemplifikacji. Jego istotną własnością typologiczną jest funkcja przydawki i przynależność do paradygmatu przymiotnikowego w deklinacji.

Jednak pobieżna obserwacja zdań z użyciem *żaden* nie prowadzi w tym wypadku w oczywisty sposób do ujawnienia wszystkich istotnych mechanizmów w retoryce egzemplifikacji. Łatwiej będzie ją zaobserwować, gdybyśmy spróbowali zmodyfikować te zdania do nieco innej postaci:

---

tutaj jedynie niektóre schematy składniowe, nieobejmujące samej funkcji przeczącej, a jedynie jej rozbudowane użycia ekspresywne, manifestujące wyraźnie komunikacyjną postawę mówiącego, połączone z komponentami modalnymi w postaci negatywnych ocen, wykluczania, odrzucania z góry jakichś przypuszczeń, sądów czy konkluzji.

Jakiegokolwiek dobre rady od ciebie nie są mi w tej chwili potrzebne.

Zdanie to można odbierać jako mniej naturalne, gdyż wykluczająca egzemplifikacja jako środek ekspresji zdecydowanie lepiej brzmi w połączeniu z zaimkiem *żaden*. W tym wypadku podstawowa różnica strukturalna między schematem [*jakiegokolwiek N + nie*] oraz schematem [*żaden N*] polega na tym, że w pierwszym wypadku mamy do czynienia z analitycznym rozdzieleniem znaczenia egzemplifikacji i wykluczającego zaprzeczenia, podczas gdy w drugim występuje jeden syntetyczny eksponent tych treści, a sama negacja zawarta w orzeczeniu ma charakter wtórny, narzucony przez *żaden*.

Tak silnie ekspresywna funkcja składnika *żaden* przyczynia się do tego, że często staje się on jedynym komponentem skróconych, eliptycznych wypowiedzi, takich jak:

Żadnych ale! (nie chcę słyszeć z twojej strony żadnych uwag, usprawiedliwień, dopowiedzeń czy prób przeciwstawienia się)

Żadnego wybredzania! (nie możesz kapryścić i odrzucać, tego, co oferuję, sugerując coś innego czy też uchylając się od spełnienia moich poleceń)

Żadnych próśb! (nie przyjmę już z twojej strony nowych czy innych życzeń, oczekiwań, z góry wykluczam ich spełnienie)

Jak widać, elipsie ulegają tu orzeczenia przeczące typu *nie chcę* (*nie będziesz mi tu wymyślał, nie będę już słuchał*) *żadnych N*. Desygnaty członów nominalnych zostały tutaj wyjęte z szerszego, potencjalnego zbioru obiektów i potraktowane jako jego wybrane komponenty (zatem znaczenie egzemplifikacji nie ulega tu zatarciu), natomiast sam zbiór jest wykluczany z góry jako niemożliwy do wzięcia pod uwagę przez mówiącego.

Z typologicznego punktu widzenia istotną własnością wyrazu *żaden* zresztą jest nie tylko jego przymiotnikowy status jako części mowy, ale przede wszystkim ukazane tu silne nacechowanie emfaticzne, które decyduje o tym, że jako człon przydawkowy występuje on zawsze przed określonym członem nominalnym. Tak więc – w przeciwieństwie do używanego analogicznie w innej strategii egzemplifikacji wskazującego zaimka *taki*, poprzedzającego rzeczownik, jak i następującego po rzeczowniku (*taki postępek* oraz *postępek taki*) – *żaden* może pojawić się wyłącznie przed rzeczownikiem (*żaden postępek*, a nie: **postępek żaden; w żadnym razie*, a nie: **w razie żadnym*). Wskazuje to przede wszystkim na rematyczny charakter całej frazy z użyciem formy *żaden* w zdaniu. Emfazę taką można dostrzec łatwo w wyrażeniach takich jak:

Żadnych pieniędzy od ciebie nie chcę.

Nie będę dla ciebie żadną konkurencją.

Nie obawiam się żadnych plotek.

I właśnie tego rodzaju komponent odrzucającej negacji czy zdecydowanego przeciwstawienia się komuś zostaje w takich wyrażeniach wbudowany w schemat egzemplifikacji, co daje w rezultacie możliwość poszerzenia zakresu takiej skrajnej w swoim wydźwięku postawy, a tym samym uniknięcia koncentracji uwagi adresata na jednym tylko desygnacie bądź jedynie na nim samym (w sensie: „ani pieniędzy, ani niczego innego”; „nie zagrażam ci ani na tym, ani na jakimkolwiek innym polu”; „niezależnie od tego, kto mógłby je rozpowszechnić”). W języku polskim taka egzemplifikacja bywa komunikowana także za pomocą innych fraz nominalnych, uwydatnionych tematycznie bądź rematycznie:

Ty mi nie będziesz mówił, co mam robić.
Akurat ty nie będziesz mi mówił, co mam robić.

Zastosowana w taki sposób egzemplifikacja, oparta na mechanizmie emfatycznego wyodrębnienia ze zbioru, czy też wskazania szczególnego jego komponentu, nie wprowadza jednak żadnego osłabienia takiej siły odrzucenia czy też wykluczenia. Dodatkowym komponentem semantycznym jest tutaj bowiem znaczenie uwydatniające, które można oddać jako „spośród innych osób właśnie ty” lub „ty, jako ktoś w szczególności wybrany z grona potencjalnych, nieujawnionych osób”, co sprawia, że adresat został tutaj wprawdzie wkomponowany w szerszy schemat egzemplifikujący, ale potraktowany w sposób wyjątkowy.² Decyduje o tym zapewne charakterystyczne przesunięcie w hierarchii składowych mechanizmów znaczenia takich wypowiedzi. Dynamiczna ekspresywność negacji i zarazem jej nadrzędna predykatywność w całym schemacie zdaniowym sprawia, że sytuuje się ona na wyższym poziomie tej hierarchii niż przejawiający się jedynie w tle komunikacyjnym mechanizm samej egzemplifikacji. Do zagadnienia tego wrócimy jeszcze w dalszym ciągu niniejszego porównania polszczyzny i japońszczyzny.

Po wstępnym zarysowaniu szczególnego charakteru polskich wyrażań, komunikujących opisywaną tu ekspresywną egzemplifikację, możemy teraz przejść do obserwacji japońskich zdań egzemplifikujących osoby bądź rzeczy, w podobny sposób nacechowany emotywną postawą mówiącego. Okazuje się, że wprawdzie w języku japońskim występują w potocznej, codziennej komunikacji schematy zdaniowe, które wykazują wyraźne analogie ze zdaniami polskimi, to jednak ich budowa składniowa wykazuje liczne odmienności formalne. Niezależnie od tego wszakże w przekładzie mogą być one wykorzystywane jako ekwiwalenty wyrażań polskich.

² W gramatycznych opisach japońszczyzny egzemplifikacja nazywana jest terminem *reiji* 例示, podczas gdy uwydatnienie nosi nazwę *toritate* 取り立て, por. Iori i in. [2001, 330–383].

Interesującymi nas tutaj wykładnikami takiego mechanizmu retorycznego są, traktowane jako partykuły (*joshi* 助詞), wyrażenia *nado* (*nanka*) oraz *nante*. Możemy to ukazać na następujących przykładach:

Kimi kara wa okane nanka iranai yo.
君からはお金なんか要らないよ。
Od ciebie to nie chcę żadnych pieniędzy.

Boku wa kimi ni totte kyōsō aite nado ni wa naranai.
僕はき君にとって競争相手などにはならない。
Ja to dla ciebie nie będę żadną konkurencją.

Boku wa uwasa nante heiki da.
僕は噂なんて平気だ。
Nie obawiam się żadnych plotek.

Również inne, ekspresywne użycia wyrazu *zaden* w polszczyźnie w wyrażeniach takich jak:

Nie jestem żadnym złodziejem.
Nie jestem żadnym szpiegiem,

w których komponent ten skupia na sobie silne nacechowanie ekspresywne, znajdują w japońszczyźnie odpowiedniki ujawniające podobny mechanizm egzemplifikacji:

Boku wa dorobō nanka ja nai.
僕は泥棒なんかじゃない。
Nie jestem żadnym złodziejem.

Boku ga supai nado de wa nai.
僕がスパイなどではない。
Nie jestem żadnym szpiegiem.

Kare ga supai nante arienai.
彼がスパイなんてありえない。
On nie może być żadnym szpiegiem.

Interpretując szczegółowy mechanizm egzemplifikacji zawarty w zdaniach polskich oraz japońskich, spróbujemy teraz wyodrębnić różne szczegółowe schematy składniowe, na których oparte zostały tego rodzaju wypowiedzi.

W zdecydowanie potocznej wypowiedzi japońskiej:

Hito no waruguchi nanka iu mon ja nai yo. Sakki gomasaki shita no ni.
 人の悪口なんか言うもんじゃないよ。さっき胡麻刷りしたのに。

Nie oczernia się ludzi (dosł. „Nie mówi się żadnych (jakichkolwiek tam) złych rzeczy o ludziach”), zwłaszcza, gdy jeszcze przed chwilą się im kadziło

składniowy schemat egzemplifikacji zawiera się w strukturze [N *nanka*], w której wykładnik *nanka* ma charakter potoczny i manifestuje wyraźnie niechętną postawę mówiącego, jego negatywną ocenę omawianego zjawiska (w tym wypadku *waruguchi* 悪口 ‘obmowa; oszczerstwo’, dosł. „złe słowa; mówienie źle (o kim)”). Fraza ta może być oddana po polsku jako: „coś takiego jak N; coś w rodzaju (typu) N; jakieś tam N”, ale w połączeniu z dalszą, silnie przeczącą częścią zdania, przybiera ona znaczenie „żadne N; jakiegokolwiek nie byłoby to N, to absolutnie jest ono wykluczone”. Natomiast sam schemat odrzucenia, wykluczenia zawarty jest w strukturze *iu mon ja nai* 言うもんじゃない, którą można wyprowadzić z pełnego schematu [S *mono de wa nai*], i tutaj można zaobserwować inny, równoległy mechanizm egzemplifikacji („coś takiego jak”; „działanie, postawa, zachowanie takie jak”) oraz mechanizm odrzucenia, wykluczenia tego przykładowego zjawiska jako niezgodnego z normą, odbiegającego od ogólnie przyjętych zachowań, wzorców postępowania itd. W związku z tym jego znaczenie może być oddane przez „nie robi się takich rzeczy; nigdy nie wolno tak postępować”.

Innym schematem składniowym jest tu tematyżacja i wyodrębnienie frazy połączonej z *nanka* jako swego rodzaju wewnętrznej apozycji zdaniowej, która polega na tym, że fraza egzemplifikująca zostaje wyjęta z formalnego następstwa komponentów zdaniowych jako rodzaj frazy wtrąconej, wysuniętej na wyższy poziom, ponad zdanie główne.

Natomiast jeżeli idzie o zdania polskie z przydawką *żaden*, to kontynuując obserwacje sformułowane wcześniej, w odniesieniu do użyc tego przeczącego komponentu, moglibyśmy wyodrębnić przynajmniej kilka różnych schematów składniowych niższego rzędu, konstytuujących taki złożony mechanizm ekspresywnej egzemplifikacji:

Żaden dyrektor nie będzie mi dyktował, co mam robić.

Żaden kompromis nie wchodzi tutaj w grę.

Za żadne skarby tego nie zrobię.

W schemacie egzemplifikacji [*żaden* N] kryją się tutaj co najmniej dwa odrębne, chociaż jednocześnie wykorzystywane, schematy. Przede wszystkim więc mamy tutaj sam schemat egzemplifikacji („jaki(e)kolwiek N”), poszerzający zakres semantyczny w taki sposób, że jakieś konkretne zjawisko, rzecz bądź osoba znane z kontekstu i będące właściwym, jednostkowym przedmiotem oceny, sądu, stwierdzenia, zostaje wbudowane w szerszy zbiór czysto hipotetycznych zjawisk po to, aby cały ten zbiór

zdecydowanie odrzucić. Potoczna polszczyzna dopuszcza też różne ekspresywne poszerzenia i modyfikacje takich treści poprzez dodanie innych komponentów, takich jak: *zaden mi tam dyrektor*, *zaden taki byle kto jak dyrektor*, *zaden mi tam kompromis*, co sprawia, że silniej akcentowana jest tutaj zarówno sama postawa mówiącego, jak i poszerzenie zakresu egzemplifikacji.

Drugi schemat obejmuje samo zaprzeczenie, odznaczające się w dodatku opisaną już wcześniej silnie emfaticzną postawą mówiącego. Trzeci mechanizm, który nieobecny jest w języku japońskim, stanowi tutaj uwydatnienie rematyczne, nałożone na człon *zaden* w postaci emfaticznego konturu intonacyjnego. Pojawianie się w niektórych wyrażeniach celownikowej formy zaimka *mi* wprowadza tu dodatkowo znaczenie perspektywy obserwacyjnej mówiącego, zaakceptowanie jego osobistego punktu widzenia. Jest to dodatkowy schemat składniowy, również nieobecny w przywołanych tutaj wcześniej ekwiwalentach japońskich.

Jak już zauważyliśmy, w hierarchii tych schematów negacja wraz z rematycznym nacechowaniem sytuje się wyżej niż egzemplifikacja. Zwraca tu uwagę odmienna przynależność samej egzemplifikacji w ramach podziału tematyczno-rematycznego w polszczyźnie i w japońszczyźnie.

W zdaniach japońskich pojawia się bowiem – jak można to było zauważyć – mechanizm tematyzacji frazy egzemplifikującej i tego rodzaju różnica ma charakter systemowy, a zarazem typologiczny. Dzieje się tak dlatego, że w polszczyźnie orzeczenie w formie przeczącej jest w takich konstrukcjach czymś wtórnym, narzucanym przez przeczącą przydawkę *zaden* jako uzgodnienie czysto formalne. Zdanie polskie typu:

Zaden dyrektor nie będzie mi dyktował, co mam robić

może być więc interpretowane w całości jako remat, albo też jako wyodrębnienie uwydatnionego rematu w postaci *zaden dyrektor* na tle tematycznego charakteru pozostałej części wypowiedzi.

W języku japońskim można zaobserwować pojawianie się innych jeszcze, dodatkowych modyfikacji semantycznych w ramach omawianych tutaj składniowych schematów egzemplifikacji. Mogą to być zatem modyfikacje takie jak modestywne zaniżanie rangi egzemplifikowanego obiektu, co można zaobserwować w przykładach:

Boku nanka gaikokugo no benkyō wa mattaku nigate da yo.

僕なんか外国語の勉強は全く苦手だよ。

Mnie to (dosł. „komuś takiemu jak ja; komuś tak słabemu jak ja”) nauka języków obcych zupełnie nie idzie.

W tym wypadku możemy mówić o dodatkowym, modestywnym nacechowaniu egzemplifikowanego w ramach szerszego zbioru obiektów desygnatu, jakim jest sam mówiący, co można oddać jako „ktoś tak nie-

doskonały jak ja; ktoś należący do zbioru osób mniej utalentowanych, mniej zaradnych” itd.

Innym znaczeniem może być skrajnie negatywna ocena egzemplifikowanego obiektu, co ilustruje zdanie takie jak:

Suzuki-kun nanka mō nido to au tsumori wa nai.

鈴木くんなんかもう二度と会うつもりはない。

Z takim (tym) Suzukim to nie chcę się więcej widzieć.

Jest to użycie często spotykane w wyrażeniach doraźnie manifestowanej niechęci, odrzucenia:

Papa nanka kirai yo.

パパなんかも嫌いよ。

Tato, idź sobie (nie chcę, już ciebie nie lubię, np. za to, co teraz powiedziałeś lub zrobiłeś, kazałeś mi zrobić itd.).

Zdania takie oddają chwilowe reakcje małych dzieci, niezadowolonych z postępowania najbliższych. W tego typu wypowiedziach możemy obserwować częściowe osłabienie elementu egzemplifikacji i przesunięcie znaczenia zdania w kierunku potępienia, odrzucenia, manifestacji niezgody. Przyczynia się też do tego potoczne nacechowanie partykuły *nanka*.

Nie wymieniliśmy dotychczas jeszcze jednej, różniącej zdecydowanie oba języki, istotnej własności typologicznej w obrębie ekspresywnych zdań egzemplifikacyjnych. Jest nią syntetyczny charakter polskiego komponentu *zaden* oraz analityczny charakter jego odpowiedników japońskich. Analityczność – pojmowana w tym szczególnym wypadku jako występowanie odrębnych morfologicznie oraz składniowo wykładników znaczeń negacji i egzemplifikacji – sprawia, że człony japońskie tworzące taki dwuelementowy układ składniowy mogą być odmiennie usytuowane w różnych miejscach podziału tematyczno-rematycznego, podczas gdy syntetyczny człon polski przynależy, z uwagi na obecność znaczenia negacji, do rematu zdaniowego.

Pozostaje nam jeszcze omówić poszczególne japońskie wykładniki egzemplifikacji z uwagi na ich szczegółowe cechy i zakresy użycia. Jako pierwsza zostanie tutaj omówiona partykuła przysłowna など *nado*. Ma ona o wiele szerszy zakres użycia i występuje zarówno jako wykładnik zwykłej, neutralnej egzemplifikacji, kończący serię wyliczanych okazów (przykładów) jakiejś kategorii (jako sygnał graniczny takiego ciągu wyliczeń). W tej funkcji partykuła ta występuje obok licznych innych, pojedynczych bądź seryjnych, wykładników egzemplifikacji, takich jak: *~ya* や; *~toka* とか; *~yara* やら; *~dano* だの; *~to ii* といい; *~to iwazu* といわず; *~de are* であれ; *~ni shite mo* にしても; *~ni seyo* にせよ; *~ni shiro* にしろ; *~demo* でも itd.

Wielość takich wykładników w japońszczyźnie nie może być postrzegana jako coś wyjątkowego, gdyż w wielu językach zbiór ten jest z reguły bardzo rozbudowany (por. polskie, również multiplikowane, wykładniki: *czy to; czy też; bądź; bądź też; albo też; już to; to znowu; dajmy na to* itd.).

W omawianym tutaj schemacie składniowym ekspresywnej egzemplifikacji wyraz funkcyjny *nado* nabiera szczególnego znaczenia, co zresztą uwzględniane bywa także w opisach leksykograficznych i w obrębie przywoływanych tu kolokacji pojawiają się zarówno przykłady zdań o charakterze przeczącym, jak i niezawierających komponentu negacji. Jednak nawet w zdaniach pozbawionych wykładnika negacji można zauważyć przejawy niezbyt przychylniej postawy omawianego bohatera bądź też samego mówiącego:

Nattō nado suki ja nai to iu gaikokujin wa sukunanku wa nai darō.

納豆など好きじゃないと言う外国人は少なくはないだろう。

Jest całkiem niemało cudzoziemców, którzy nie znoszą *natto* (podane fermentacji ziarna gotowanej soi wydzielające specyficzny zapach).

Ano hito no iu koto nado daremo aite ni shinai.

あの人の言うことなど誰でも相手にしない。

Nikt nie bierze na poważnie tego, co on mówi (nie przejmuje się tym, co on mówi ani niczym tego rodzaju).

Boku wa uso nado iwanai.

僕は嘘など言わない。

Ja nie kłamię (dosł. „Ja to nie mówię żadnych kłamstw (nie jestem zdolny do takich rzeczy)”).

Shokki o katazakeru nado shite, chotto demo tetsudatte kuretara dō?

食器を片付けるなどして、ちょっとでも手伝ってくれたらどう？

Może byś mi tak pomógł przynajmniej pozbiierać naczyńia?

Ano hito wa ongaku no tensai nado to sawagarete mawari no hito ni ibaru yō ni natta.

あの人は音楽の天才などを騒がれて周りの人に威張るようになった。

Wskutek tej całej wrzawy wokół niego jako muzycznego geniusza zaczęł być arogancki dla otoczenia.

We wszystkich powyższych przekładach polskich znaczenie egzemplifikacji jako osadzenie sygnalizowanego zjawiska w ramach szerszego tła, traktowanie go jako okazji większego zbioru, zostało wprawdzie zachowane, ale trzeba je wydobywać z całego kontekstu, gdyż sygnalizują to różne komponenty zdania, a niekiedy znaczenie egzemplifikacji ulega z konieczności zatarciu i dopiero przekład dosłowny (który jednak nie

brzmi po polsku naturalnie) pomaga je przywrócić („nie kłamię” vs „nie mówię żadnych kłamstw”).

Drugim omawianym tu japońskim wykładnikiem egzemplifikacji jest, również traktowane jako partykuła, wyrażenie *nanka* *なんか*, którego gramatyzacja oparta jest na funkcji drugiego członu alternatywnej pary wyboru (*nanka* stanowi skrótową postać frazy zaimkowej *nani ka* *何か* ‘czy co?’). Frazą wyjściową tej gramatyzacji było tu zależne pytanie wyboru typu dosł. „N czy też co (?)”, „N czy też co innego”:

Yuka ni wa kamikuzu ka nanka o mita kanji ga shita.

床には紙屑かなんかを見た感じがした。

Na podłodze chyba widziałem skrawki papieru czy coś takiego.

W użyciach tej partykuły można zauważyć jednak funkcje samodzielne, wyjęte z takiej alternatywy pytajnej. Są to znaczenia odmienne, o funkcji adwerbialnej, dającej się powiązać z podobnym mechanizmem wyjściowym odwoływania się do znaczenia nieokreśloności, niepewności, ze znaczeniem egzemplifikacji ukrytym w tle wypowiedzi. Jednak w tym wypadku istotną cechą takich użyć jest ich prepozycyjny szyk zdaniowy:

Kimi ga soba ni ite kureru to nanka hotto dekiru.

君がそばにいてくれるとなんかほっとできる。

Gdy jesteś przy mnie, to jakoś tak czuję się uspokojony (odczuwam ulgę).

Sono toki, nanka fushigi na hito o mita oboe ga aru.

その時、なんか不思議な人を見た覚えがある。

Dobrze pamiętam, że wtedy jakoś tak zauważyłem podejrzanego człowieka.

Również w polszczyźnie możemy odnaleźć wyraźne ślady wykorzystywania takiej egzemplifikacji poprzez użycie, traktowanych powszechnie jako manifestacja niepewności, wyrażen takich jak: *jakoś tam, jakoś tak, coś tam, coś tak* itd., co zaobserwować można, przyglądając się polskim ekwiwalentom powyższych przykładów japońskich. W pierwszym przytoczonym tu zdaniu egzemplifikacja polega na podaniu szerszego tła porównania z jednoczesnym wprowadzeniem znaczenia nieokreśloności, w sensie: „gdy jesteś przy mnie to może dzięki tobie lub jakimś jeszcze innym powodom związanym z tobą, jestem spokojniejszy”. Natomiast w drugim zdaniu pojawia się znaczenie „wprawdzie zauważyłem, ale nie jestem pewien momentu, sposobu, w jaki to się stało, ani jakichś innych, ewentualnych składników całej sytuacji”.

W ten sposób dochodzimy do jeszcze jednego schematu składniowego, leżącego u podłoża strategii egzemplifikacji, a mianowicie do obniżania stopnia pewności sądu. W japońszczyźnie strategia obniżania pewności sądu często wykorzystywana jest w ramach grzeczności języ-

kowej, ale w omawianych w niniejszym artykule wyrażeniach została ona wbudowana w szersze ramy egzemplifikacji. Bliższe przyjrzenie się temu aspektowi pragmatyki wypowiedzi wymagałoby obszerniejszej dyskusji, co wykracza jednak poza ramy niniejszego tekstu.

Jako wykładnik ekspresywnej egzemplifikacji partykuła *nanka* została zgramatykalizowana na podłożu takich właśnie wyżej omówionych znaczeń (pytajność zależna → alternatywa wyboru → nieokreśloność):

Dō shita? Kyū ni niko-niko shitari nanka shite.

どうした？急にニコニコしたりなんかかして。

Co z tobą? Skąd te nagłe uśmieszki (czy coś w tym rodzaju)?

Anta ni nanka ano hito no kimochi ga wakarū hazu wa nai.

あんたになんかあの人の気持ちができるはずはない。

Akurat ty (ktoś taki jak ty) go nie zrozumiesz (dosł. „tego, co on czuje”).

Boku nanka o-yaku ni tatsu koto wa dekinai darō.

僕なんかお役に立つことはできないだろう。

Ktoś taki jak ja to pewnie do niczego ci się nie przyda.

Jak widać, egzemplifikacja może też obejmować nie tylko osoby i rzeczy, ale też sytuacje, zdarzenia i w takim wypadku postpozycyjny wykładnik *nanka* jest poprzedzany przez struktury zdaniowe. Może się też dodatkowo łączyć z nacechowaniem modestywnym obiektu egzemplifikacji (np. *ktoś tak niedoskonały jak ja*) bądź też obniżeniem rangi osoby (np. *ktoś taki jak ty, niezdolny do tego, aby*).

Trzeci omawiany tu wykładnik *nante* *なんて* interpretowany jest jako skrócona postać frazy *nan to itte* *何と言って*, w wyjściowej alternatywie wyboru przybierającej dosłowne znaczenie „czy coś w tym rodzaju, co właśnie zostało powiedziane”. W związku z tym pojawia się tutaj wyraźne odwołanie do jakiejś poprzedzającej wypowiedzi, silnie obecnej w kontekście i tego typu znaczenie jest zauważalne w użyciach takich jak:

Kaimono ni nante itte nai yo, boku.

買い物になんて行ってないよ、僕。

Nie byłem na żadnych zakupach (po co mi wmawiasz coś takiego, przecież mówię, że nie).

Rikon nante kanojo ni kagitte aru wake nai darō.

離婚なんて彼女に限ってあるわけないだろう。

Chyba nie tylko jej przytrafiło się coś takiego jak rozwód, prawda?

Anna kaisha de shigoto o suru nante kangaeta koto wa nai sa.

あんな会社で仕事をするなんて考えたことはないさ。

Nigdy nie przyszło mi do głowy coś takiego jak praca w takiej firmie.

O tym, że w wypadku trzeciego wykładnika *nante* pojawia się jeszcze inny, dodatkowy schemat przywoływania jakiegoś sądu, odnoszenia się doń bądź powoływania się na czyjaś inną wypowiedź, obecną silnie w kontekście, świadczyć może fakt, że *nante* musi następować po całej, poddanej zabiegowi egzemplifikacji, frazie składniowej, podczas gdy *nanka* może oddzielać człon nominalny od partykuły gramatycznej przypadku:

Kazoku no sewa ni nanka naritaku nai.

家族の世話になんかなりたくない。

Nie chcę być na utrzymaniu rodziny (w sensie: „nie chcę ciągle korzystać z pomocy rodziców (krewnych), żyć u nich na garnuszku, korzystać z ich wsparcia”).

Kazoku no sewa nanka ni naritaku nai.

家族の世話なんかになりたくない。

jw.

oraz

Kazoku no sewa ni nante naritaku nai.

家族の世話になんてなりたくない。

Czegoś takiego, jak żyć na utrzymaniu rodziny (rodziców, krewnych) to bym nie chciał,

ale nigdy:

**Kazoku no sewa nante ni naritaku nai.*

*家族の世話なんてになりたくない。

Egzemplifikacja w wypadku *nante* dotyczy zatem całej przywoływanej wypowiedzi jako takiej bądź jej kluczowego fragmentu, ale w jej pełnym kształcie, podczas gdy egzemplifikacja wyrażona przez *nanka* może się nakładać na dowolny komponent frazy i może w związku z tym rozszczepiać ją.

Kwestia konwersacyjnych strategii egzemplifikacji jest rzadko podejmowana w pragmatycznych charakterystykach współczesnej polszczyzny mówionej, podczas gdy w wypadku języka japońskiego zjawiska te są często charakteryzowane w różnych opisach, w tym także w publikacjach ukierunkowanych glottodydaktycznie. Nie wydaje się jednak, aby pod tym względem zachowania komunikacyjne Polaków i Japończyków miały być zasadniczo odmienne. Egzemplifikacja jest przecież często wykorzystywanym mechanizmem codziennej retoryki, gdyż mó-

wiący chętnie uciekają się do różnych porównań, kontrastów, zastrzeżeń czy uwytatnień, a typologiczne odmienności obu języków nie zmieniają wcale społecznego i kulturowego podłoża takich zachowań językowych. Po prostu przyglądanie się polszczyźnie w zwierciadle japońskich faktów językowych pozwala ukazać ją w nowym świetle i dostrzec uniwersalne rysy komunikacji interpersonalnej oraz pełniejszy repertuar jej środków językowych.

Bibliografia

Źródła leksykograficzne

- S. Izuhara, 2007, *Nihongo ruiji hyōgen tsukaiwake jiten*, Tokio. [泉原省二 2007. 『日本語類義表現使い分け辞典』. 東京: 研究社.]
- Y. Kitahara (red.), 2020, *Meikyō kokugo jiten*, Tokio. [『明鏡国語辞典—第二版』 2010. 北原保雄 (編). 東京: 大修館書店.]
- M. Okamoto, Y. Ujihara, 2009, *Kurabete wakaru Nihongo hyōgen bunkei jiten*, Tokio. [岡本牧子, 氏原庸子 2009. 『くらべてわかる日本語表現文型辞典』. 東京: Jリサーチ出版.]
- T. Yamada, T. Shibata, K. Sakai, Y. Kuramochi, A. Yamada, Z. Uwano, I. Ijima, H. Sasahara (red.), 2012, *Shin-Meikai kokugo jiten*, Tokio. [『新明解国語辞典—第六版』 2012. 山田忠雄, 柴田武, 酒井憲二, 倉持保男, 山田明雄, 上野善道, 井島正博, 笹原宏之 (編). 東京: 三省堂.]

Opracowania

- I. Iori, S. Takanashi, K. Nakanishi, T. Yamada, 2001, *Chū-, jō-kyū o oshieru hito no tame no Nihongo bunpō handobukku*, Tokio. [庵功雄, 高梨信乃, 中西久実子, 山田敏弘 2001. 『中上級を教える人のための日本語文法ハンドブック』. 東京: スリーエーネットワーク.]
- Y. Matsuoka McClain, 1981, *Handbook of Modern Japanese Grammar*, Tokio.
- Y. Nitta i in., 2010, *Gendai Nihongo bunpō*, Tokio. [仁田義雄 (代表) 2010. 『現代日本語文法』. 東京: くろしお出版.]
- T. Takahashi (red.), 2003, *Nihongo no bunpō*, Chiba. [高橋太郎 (編) 2003. 『日本語の文法』. 千葉: 正文社.]
- E. Tomomatsu, J. Miyamoto, M. Wakuri, 2010, *Donna toki dō tsukau. Nihongo hyōgen bunkei 500*, Tokio. [友松悦子, 宮本淳, 和栗雅子 2010. 『どんなときどう使う—日本語表現文型500』. 東京: アルク.]

***Rhetoric of expressive exemplification
in typologically distant languages:
On the example of selected Polish and Japanese statements/utterances***

Summary

A confrontative analysis of distant natural languages proves fully useful in terms of cognition when, as a result, formal differences in statement/utterance structures arising from typological dissimilarities, yet disclosing universal communication strategies, can be noticed. This refers also to the colloquial rhetoric, which is illustrated by this attempt at comparing the strategy of expressive exemplification combined with the mechanism of negation in Polish and Japanese. Usages of the Polish negative pronoun *żaden* (*no, none*) are compared here based on an extensive corpus of colloquial sentences to the corresponding Japanese exemplification structure based on the use of the form *nanka*, which, in turn, permits the observation of characteristic shifts in the hierarchy of the exponents of the former and the latter semantic function mentioned here. The synthetic nature of the Polish structure places the negation higher in the hierarchy, thus prevailing over the meaning of the exemplification, while in the Japanese language the analytical separation of both meanings places the exemplification and the negation at an equal level as part of the separately shaped thematic-rhematic segmentation of statements/utterances.

Keywords: exemplification – negation – syntactic typology – Japanese language – Polish language.

Trans. Monika Czarnecka